

**CONSIDERATION OF SPECIFICS OF TRAINING STUDENTS
OF THE SOCIAL AND HUMANITARIAN PROFILE
WHEN USING INFORMATION AND COMMUNICATION
TECHNOLOGY IN THE EDUCATIONAL PROCESS**

**УРАХУВАННЯ СПЕЦИФІКИ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ
СУСПІЛЬНО-ГУМАНІТАРНОГО ПРОФІЛЮ
ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ**

**Mainaiev Faridun¹
Rybalko Liudmyla²**

DOI: http://dx.doi.org/10.30525/978-9934-571-27-5_28

Abstract. In the present article theoretically substantiates take into account of specifics of learning students of social and humanitarian profile as a didactic condition of usage the information communication technologies is, and also its practical realization at seminar lessons is described. The aim of the article is to reveal the influence of specifics of teaching students of social and humanitarian profile on the use of information and communication technologies in the educational process. The object of study is the teaching process of students of social and humanitarian profile, subject – specific training of students of social and humanitarian profile by using of information and communication technologies in the educational process. The methodological basis of question that considering is constructivism that considers learning as a process of constructing new knowledge based on the operation process of the experience; the psychological and pedagogical ideas about the integrity of the pedagogical phenomena and processes; scientific concepts of humanization and computerization of education. Didactic conditions of use of information and communication technologies in the process of teaching students of social and humanitarian profile is a set of interrelated circumstances that provide the successful course of educational process by using of information and communi-

¹ Postgraduate Student of General Pedagogy and Higher School Pedagogy Department, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine

² Doctor of Pedagogical Sciences,

Full Professor of General Pedagogy and Higher School Pedagogy Department, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine

cation technologies, and prevent risks that can be caused by them. Also, there is define the following didactic conditions of use of information and communication technologies in the teaching process of students of social and humanitarian profile, such as: the formation of the motives of the use of information and communication technologies in the teaching process; taking into account specifics of teaching students of social and humanitarian profile; organization of communicative interaction through information and communication technologies. The consideration of specifics of learning students of social and humanitarian profile caused by specifics of the social and humanitarian disciplines and those teaching opportunities of their quality learning, that offered the use of information and communication technologies in the teaching process. In the article is defined that the use of information and communication technologies makes such changes in process and humanitarian cognition: the emergence of a new form of communication – the Internet communication; the emergence of new interactive forms of dialogue – “student–computer”; modification, text visualization. The present study proposes at the seminar lessons to integrate traditional forms of teaching with the educational activity on-line: working with text file (comparison of different information sources, textual analysis of historical source, editing of shared document), creating mind map. Also, the article suggests the following ways to use video: the search for historical errors, inaccuracies; addressing the controversial issue; a combination of watching videos with working on a text document. The method of shooting, which consists in creating video with help of smartphone, video records of own answer to the mobile device is described. The video shooting contributes to the formation of value judgments and value attitude of students to educational material. The result of this process is the emergence of new thinking about the object that under consideration. It is concluded that the specific of students teaching of social and humanitarian profile by using of information and communication technologies will impact to the development of key skills that defines educational-qualification characteristics of specialties of the social-humanitarian profile.

1. Вступ

Основним завданням вищого навчального закладу, за визначенням Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII, є високий рівень освітньої діяльності, що забезпечує здобуття особами вищої освіти відповідного ступеня за обраними спеціальностями. Забезпечити

удосконалення навчально-виховного процесу, у тому числі й у вищій школі, доступність, ефективність освіти, підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві, згідно з «Національною стратегією розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки», має впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у навчально-виховний процес. Однак наразі впровадження нових методів навчання із застосуванням сучасних ІКТ залишається повільним.

Питання, що розглядається, є актуальним не тільки для української освіти, а й для освітньої галузі багатьох європейських країн, що підтверджується нормативними й установчими документами, прийнятими країнами-учасниками Євросоюзу, як наприклад, Europe 2010 Strategy, The Lisbon Strategy and the Information Society, Education and Training 2020 тощо. Отже, впровадження ІКТ у систему освіти є одним із пріоритетних напрямів розвитку європейської освіти. Необхідно також зазначити, що в той же час одним із принципів державної політики в освітній галузі, згідно із Законом України «Про вищу освіту», є міжнародна інтеграція та інтеграція системи вищої освіти України у Європейський простір вищої освіти. Тому підвищення якості освіти й підтримки конкурентоспроможності національної освіти й науки на сучасному світовому ринку праці та освітніх послуг шляхом активного впровадження в навчально-виховний процес вищої школи ІКТ є нагальним питанням часу.

Проблема впровадження ІКТ в освітній процес не є новою й розглядалася як українськими, так і зарубіжними науковцями в таких напрямках: 1) використання освітніх можливостей on-line мереж (Р. Гуревич, J. Dunlap, P. Lowenthal); 2) дистанційне навчання (О. Андреев, Є. Полат, O. Peters, M. Warschauer); 3) змішане навчання (В. Кухаренко, В. Олійник, С. Graham); 4) електронне навчання (D. Laurillard, M. Oliver, V. Wasson); 5) інформатизація вищої освіти ((В. Биков, М. Жалдак, Ю. Машбиць); 6) розробка технологій для створення комп'ютерних навчальних програм (Л. Долінер, S. Papert).

Дидактичні умови, пов'язані із впровадженням і застосуванням ІКТ в освітньому процесі для вирішення певних педагогічних завдань, досліджувалися в аспекті теорії навчання, теорії та методики навчання, теорії та методики професійної освіти такими науковцями, як: Р. Бужиков, М. Бубнова, Н. Голівер, С. Горобець, Н. Іванькова, Ю. Казаков, Н. Побережна та ін. Ученими було виокремлено низку педагогічних умов застосування ІКТ у процесі навчання студентів закладів вищої

Consideration of specifics of training students of the social and...

освіти, а саме: 1) забезпечення єдності теоретичної та практичної підготовки студентів; 2) застосування традиційних і сучасних інтерактивних методів навчання; 3) здійснення процесу навчання з орієнтацією на міждисциплінарну інтеграцію; 4) підтримка між педагогом і студентом творчої суб'єктно-суб'єктної взаємодії; 5) посилення мотивації студентів до професійного зростання засобами ІКТ; 6) урахування педагогічних аспектів у вивченні навчальної дисципліни засобами ІКТ. Однак вони стосуються переважно процесу навчання студентів природничо-математичного профілів, підготовки фахівців військових, економічних, технічних і медичних спеціальностей. Натомість дидактичні умови застосування ІКТ у процесі навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю розглянуто недостатньо. Дослідниками, серед яких О. Бодаренко, О. Мацюк, І. Мишук, О. Подзигун, О. Рогульська, А. Янковець, було визначено низку педагогічних умов застосування ІКТ для реалізації освітніх і розвивальних задач у процесі навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю, а саме: 1) застосування ІКТ як складової інформаційного освітнього середовища; 2) комплексне використання ІКТ; 3) поєднання традиційних та інноваційних форм і методів навчання; 4) розробка й апробація комп'ютерних навчальних програм із відповідної дисципліни. Але, по-перше, розроблені науковцями умови були спрямовані переважно на вирішення питань, пов'язаних із підготовки майбутніх перекладачів; по-друге, при їх визначенні не було враховано всі дидактичні можливості ІКТ, які стрімко розвиваються; по-третє, процес навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю має свої особливості, зумовлені своєрідністю гуманітарного знання, а відтак специфікою суспільно-гуманітарних наук, що у свою чергу вимагає обґрунтування й розробки дидактичних умов застосування ІКТ у процесі навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю.

Отже, аналіз сучасних досліджень дозволив нам виявити низку суперечностей:

- між прагненням української вищої освіти відповідати європейським освітнім стандартам, що передбачають використання ІКТ у вищій школі, і відсутністю належних умов до їх застосування в освітньому процесі;

- між соціальним замовленням на якісну підготовку фахівців суспільно-гуманітарного профілю й уповільненням процесу впровадження ІКТ у вищу школу;

– між необхідністю застосування ІКТ у процесі навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю й недостатньо створеними дидактичними умовами для цього.

Виявлена низка суперечностей окресленої проблеми й недостатність її наукової розробленості спонукали нас визначити для теоретичного обґрунтування й експериментальної перевірки такі дидактичні умови застосування ІКТ у процесі навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю, як: 1) формування мотивів застосування ІКТ у процесі навчання; 2) урахування специфіки навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю; 3) організація комунікативної взаємодії за допомогою ІКТ.

Мета дослідження полягає у виявленні впливу урахування специфіки навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю на застосування ІКТ. Досягнення зазначеної мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) на основі аналізу наукової літератури теоретично обґрунтувати таку дидактичну умову застосування ІКТ у процесі навчання як урахування специфіки навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю; 2) описати, як практично відбувається реалізація визначеної дидактичної умови на семінарському занятті зі студентами історичного факультету.

Об'єктом дослідження є процес навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю, предметом – урахування специфіки навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю при застосування ІКТ в освітньому процесі.

Методологічною основою роботи є конструктивізм, який розглядає навчання як процес конструювання нових знань на основі отриманого в процесі діяльності досвіду; психолого-педагогічні ідеї щодо цілісності педагогічних явищ і процесів; наукові положення концепцій гуманізації й інформатизації освіти. Теоретичну основу дослідження становлять педагогічні праці, у яких розкрито положення теорії оптимізації навчання (Ю. Бабанський); концептуальні положення, що розкривають сутність поняття «дидактичні умови» (А. Хуторський); питання теорії та методики використання ІКТ в освітньому процесі (О. Воронкін, М. Кадемія).

2. Теоретичне обґрунтування

За академічним тлумачним словником української мови, слово «умови» може вживатися в шести лексичних значеннях, із яких вважаємо доцільним зупинитися на чотирьох. Умови – це:

Consideration of specifics of training students of the social and...

- необхідна обставина, яка робить можливим здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь;
- обставини, особливості реальної дійсності, за яких відбувається, здійснюється що-небудь;
- правила, які існують або встановлені в тій чи іншій галузі життя, діяльності, що забезпечують нормальну роботу чого-небудь;
- сукупність даних, положення, що лежать в основі чого-небудь [1, с. 1295].

За словником термінів із загальної й соціальної педагогіки, умова є обставиною, від якої що-небудь залежить [2, с. 117]. За словником педагогічних термінів, умови – це обставини, що зумовлюють появу(розвиток) того чи іншого процесу [10, с. 236].

За словником у галузі психології, умови є сукупністю явищ зовнішнього і внутрішнього середовища, що впливають на розвиток конкретного психічного явища [4, с. 206].

За філософським енциклопедичним словником, умова – це філософська категорія, у якій відображаються універсальні відношення речі до тих факторів, які зумовлюють її виникнення та існування [15, с. 482]. За філософською енциклопедією, умова є сукупністю об'єктів (речей, процесів, відносин), що необхідні для виникнення, існування або зміни даного об'єкту [14, с. 80].

Тож, «умови складають середовище, у якому виникає, існує й розвивається те чи інше явище або процес. Поза цим середовищем вони не можуть існувати» [12]. Умови забезпечують перехід властивостей речей із стану можливості в стан дійсності.

Результати здійсненого аналізу наукової довідкової літератури наочно демонструють, що незважаючи на різні знакові формулювання та розгляд сутності умов у різних ракурсах – мовознавчому, педагогічному, психологічному та філософському, це поняття має спільні для всіх наук риси. Ключовими словами в представлених тлумаченнях є «обставини», «положення», «правила», а також їх сукупність і відношення. Саме виділені лексеми використані науковцями при поясненні дефініції «дидактичні умови» (Ю. Бабанський, Т. Кулагіна, О. Малихін, Н. Усенко, А. Хуторський та ін.).

Так, Ю. Бабанський розуміє дидактичні умови як сукупність обставин, які роблять успішним перебіг навчального процесу [11, с. 231]. О. Малихін визначає дидактичні умови як комплексну сукупність

потенційно містких дидактичних ресурсів і вихідних положень, створення й реалізація яких буде сприяти вдосконаленню процесу навчання з урахуванням постійно змінюваних вимог до якості отриманих знань, умінь і навичок, що у своїй структурно-функціональній єдності забезпечують формування необхідних компетенцій і компетентностей [9, с. 13-14]. На думку Н. Усенко, дидактичні умови – «сукупність об'єктивних можливостей змісту, форм, методів і матеріально-технічних факторів, які забезпечують розвиток особистості в умовах педагогічного процесу» [13]. А. Хуторський пояснює дидактичні умови як сукупність факторів, компонентів навчального процесу, що забезпечують успішність навчання [113, с. 14].

Здійснивши компонентний аналіз термінологічних понять, наведених у роботах [5; 9; 11; 13; 14], нами було виокремлено такі основні визначення дидактичних умов: 1) обставини, які сприяють успішному перебігу навчального процесу; 2) обставини процесу навчання, які є підсумком цілеспрямованого відбору, конструювання, а також використання методів, прийомів і форм навчання; 3) сукупність об'єктивних можливостей змісту навчання, методів, прийомів, форм і матеріальних можливостей їхнього здійснення і т. ін.

Ми погоджуємося в цілому з представленими визначеннями та розглядаємо дидактичні умови як сукупність взаємопов'язаних обставин, що сприяють ефективності навчального процесу й забезпечують успішність навчання. Визначення дидактичних умов як сукупності взаємопов'язаних обставин зумовлено припущенням, що будь-яка умова не може розглядатися осібно, а її реалізація досягається лише залежно від інших, тобто виконання однієї дидактичної умови готує підґрунтя для наступної. Більше того, кожна дидактична умова з цієї сукупності взаємопов'язаних обставин сприяє досягненню дидактичної мети й отримання очікуваного результату.

Зазначимо, що в науковій літературі вживаються як дефініція «дидактичні умови», так і «педагогічні умови». Уважаємо за необхідне пояснити, у чому полягають відмінності між цими поняттями.

Т. Кулагіна [5, с. 158] розглядає поняття «педагогічні умови» й «дидактичні умови» як ті, що залежно від характеру здійснюваної діяльності є як пов'язаними, так і специфічними. На думку науковців А. Литвина й О. Мацейко [6, с. 44], поняття «педагогічні умови» стосується всіх складових процесу навчання, виховання, розвитку. Воно

Consideration of specifics of training students of the social and...

може вживатися стосовно цілісного навчально-виховного процесу при характеристиці педагогічної системи або окремих її сторін чи елементів. Отже, поняття «педагогічні умови» є більш широким стосовно поняття «дидактичні умови».

У межах нашого дослідження ми розглядаємо дидактичні умови застосування ІКТ у процесі навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю як сукупність взаємопов'язаних обставин, що забезпечують успішний перебіг навчального процесу із застосуванням ІКТ і перешкоджають ризикам, що можуть бути ними спричинені.

Необхідність висунення урахування специфіки навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю викликано специфікою гуманітарного знання, особливостями суспільно-гуманітарних дисциплін і тими дидактичними можливостями їх якісного засвоєння, які надає застосування ІКТ у процесі навчання.

Урахування специфіки навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю передбачає:

- визначення конкретних цілей застосування ІКТ (які якісні зміни в процес навчання внесуть ІКТ і наскільки це буде ефективним);
- передбачення кінцевого результату застосування ІКТ (формуванню яких предметних галузевих компетентностей сприятимуть ІКТ);
- урахування виду навчального заняття (яке місце в структурі заняття відводиться ІКТ, у чому переваги їх застосування на певному етапі заняття, максимальне використання дидактичних можливостей ІКТ);
- урахування змісту навчального матеріалу (як застосування ІКТ може забезпечити засвоєння певної теми, розділу, курсу);
- відбір методів, прийомів навчання (як забезпечити дієвість ІКТ і запобігти застосуванню їх як ілюстративного супроводу і перетворенню на репродуктивний метод навчання);
- урахування особливостей гуманітарного пізнання (як ІКТ впливають на текст і які дидактичні проблеми ці зміни дозволяють розв'язати).

Визначення як дидактичної умови урахування специфіки навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю зумовлено також тими змінами, які вносить у процес гуманітарного пізнання застосування ІКТ. До цих змін ми відносимо: 1) виникнення нового виду комунікації – інтернет-комунікації; 2) появу нової інтерактивної форми діалогу – «студент-комп'ютер»; 3) модифікацію, візуалізацію тексту.

Засвоєння навчального матеріалу студентами суспільно-гуманітарного профілю залежить від їх особистої оцінки, об'єкта, явища, процесу, які розглядаються в межах певної теми, курсу, та від усвідомленості їх значеннєвості для майбутньої професійної діяльності, що у свою чергу є стимулом внутрішньої мотивації до навчання. Тому урахування специфіки навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю передбачає формування оціночно-суб'єктивного судження, ціннісного ставлення до навчального матеріалу, що вивчається; усвідомленого розуміння, де отримані знання будуть використані, і моделювання реальної дійсності (створення ситуації практичного застосування знань, умінь і навичок).

3. Практична реалізація

Урахування специфіки навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю є тією важливою дидактичною умовою, яка забезпечує формування фахових галузевих знань, умінь і навичок за допомогою застосування ІКТ. Уважаємо необхідним описати навчальні завдання, спрямовані на її реалізацію.

Застосування відео. Як показали результати, отримані під час застосування різних методів педагогічного дослідження, для студентів I-IV курсів, V-VI курсів історичного факультету ХНПУ імені Г.С. Сковороди найбільш привабливими є завдання, пов'язані з переглядом відео.

Попереднє анкетування відкритої форми студентів I-IV курсів показало, що подобається переглядати навчальні відеоматеріали 100 % його учасників. Однак аналіз результатів їх повторного анонімного опитування виявив, що подобається переглядати відео 92 % респондентів, не подобається – 6 %, не дали однозначної відповіді на це питання – 2 % (рис. 1).

Згрупувавши відповіді студентів I-IV курсів на питання відкритого анкетування, ми з'ясували, що для 30 % його учасників перегляд відеоматеріалів є цікавим і захоплюючим, 20 % – допомагає кращому запам'ятовуванню, а 50 % – облегшує сприйняття та розуміння навчального матеріалу.

Під час застосування асоціативно-проектної методики студентам I-IV курсів необхідно було продовжити речення «Мені подобається (не подобається) переглядати навчальні відеоматеріали, тому що...». Студенти, яким не подобається перегляд навчального відео, пояснили, що для сприйняття навчального матеріалу для них ефективнішою є

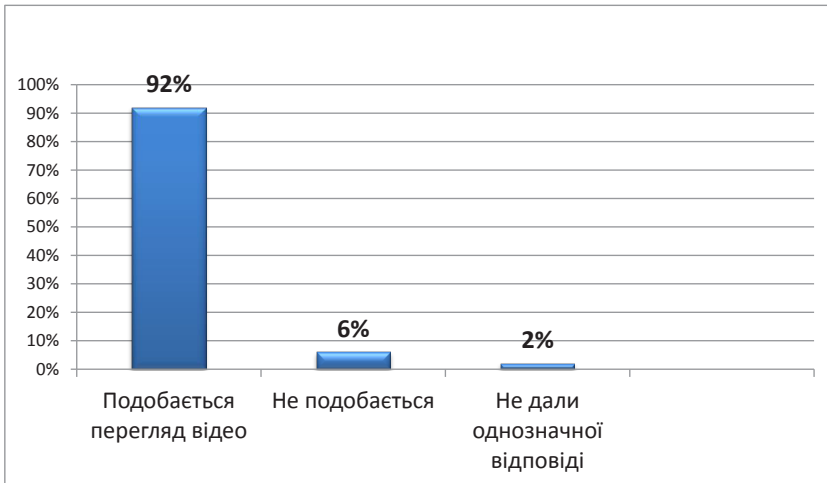

Рис. 1. Ставлення студентів I-IV курсів історичного факультету ХНПУ імені Г.С. Сковороди до перегляду відеоматеріалів

робота з текстом. Окремі з них написали, що не витрачають свій час на перегляд занадто довгих навчальних фільмів. Відповіді студентів на підтримку відео було об'єднано за схожістю думок у п'ять груп. На думку 47 % респондентів, відео сприяє кращому розумінню навчальної інформації та запам'ятовуванню її змісту. Його перегляд є цікавим для 33 % опитуваних. Уважають відео зручним способом опанування навчального матеріалу 8 % учасників; відзначають його пізнавальний характер також 8 %, а ін-формативність – 4 % (рис. 2).

Аналіз результатів, отриманий різними шляхами, дозволив дійти висновку, що студенти сприймають відео як інструмент для кращого розуміння навчального матеріалу та швидкого опанування його.

Під час проведення навчальних занять зі студентами I-IV курсів, V-VI курсів історичного факультету ХНПУ імені Г.С. Сковороди використовувалися: 1) відеоресурси, які належать іншим користувачам Інтернет-мережі (авторське право не порушувалося, оскільки студентам надавалося пряме посилання на джерело); 2) авторські відеоматеріали. Окрім забезпечення емоційного компоненту навчального заняття, відео сприяло реалізації дидактичної мети (за таксономією Блума) на рівні аналізування, оцінювання, створення.

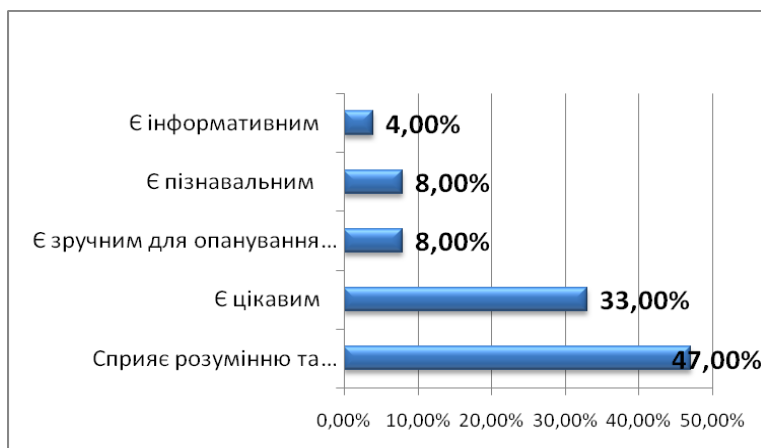

Рис. 2. Оцінка студентами I-IV курсів історичного факультету ХНПУ імені Г.С. Сковороди впливу відео на їх навчання

1. Пошук історичних помилок, неточностей, невідповідностей (в уривку художнього, документального фільмів, інтерв'ю, телепередач). На семінарському занятті з навчальної дисципліни «Історія південних і західних слов'ян в кінці XVIII – XX ст.» на тему «Південні та західні слов'яни в 1920-ті роки» студентам-другокурсникам після перегляду уривку з художнього фільму (тривалістю 2:36), де відтворено епізод вибачення Юзефа Пілсудського перед солдатами Симона Петлюри 15 травня 1921 року, запропонувалося виконати таке завдання:

– Прокоментуйте епізод. Як сприймають Пілсудського вояки? Висловіть власне припущення щодо вибачення польського лідера. Знайдіть історичні неточності й невідповідності.

На семінарському занятті з навчальної дисципліни «Історія слов'янських народів» на тему «Друга світова війна (1939-1945 р.)» студентам I курсу запропонувалося переглянути інтерв'ю українського незалежного експерта, політолога Ігоря Хсіва та назвати історичну помилку, якої припускаються учасники полілогу.

2. Розв'язання суперечливого питання.

На семінарському занятті з навчальної дисципліни «Нова історія країн Азії та Африки (XVII-початок XX ст.)» на тему «Китай у дру-

Consideration of specifics of training students of the social and...

гій половині ХІХ століття» після перегляду відео «Известные люди. Императрица Цыси» (6:00) студентам-третьокурсникам потрібно було пояснити протиріччя:

– У фільмі імператрицю названо сильною, але в той же час прозвучало ствердження, що політична діяльність Ци Сі прискорила падіння династії Цін. Чи існує протиріччя між цими двома висловами? Обґрунтуйте свою думку.

3. Поєднання перегляду відео з роботою над текстовим документом.

Під час проведення семінарського заняття з навчальної дисципліни «Історія Стародавнього Сходу» на тему «Нове та Пізнє Царства Єгипту» студентам І року навчання було запропоновано перегляд відео, присвячене фараону Рамзесу ІІ, та текстуальне ознайомлення з уривком із «Поєми Пентаура» (слова Рамзеса ІІ про битву при Кадеші):

– Складіть від імені єгипетського фараона (Яхмоса І, Тутмоса ІІІ або Аменхотепа ІІ), дотримуючись відповідного стилю.

Уважаємо за необхідне навести приклад однієї зі студентських творчих робіт.

«Я, Яхмос І, нащадок великого Уасета Камоса, спадкоємець трону єгипетського. Року 1580 до н. е., коли мудрий Ра вийшов із-за хмари, нагнаної забородами в землі єгипетській, я, сяючи в променях Його величі та блиску, вигнав гіксосів. Я створив новий Єгипет, і хай підтвердить це великий Ра. Я, Яхмос І, так сказав» (П. Д., гр. 11).

На занятті з цієї ж навчальної дисципліни на тему «Стародавній Іран у І-ІІІ тис. до н.е.» студентам І курсу після перегляду уривку з документального фільму «Інженерні імперії» (Engineering an Empire, 2005, режисер – Крістофер Кессел, автори сценарію – Крістофер Кессел, Олександр Еммерт) було запропоновано на його основі скласти історичний сенкан – п'ятирядковий вірш, перший рядок якого складається з одного іменника, другий – із двох прикметників, третій – із трьох дієслів, четвертий є реченням із чотирьох слів, що висловлює ставлення до питання, яке обговорюється, п'ятий – складається із синоніма до слова першого рядка:

Цар

Великий, могутній

Захопив, упорядкував, збільшив.

Дарій Перший – великий реформатор.

Будівельник (Ц.В., гр.11).

На семінарському занятті з навчальної дисципліни «Історія західних і південних слов'ян» на тему «Розвиток Польщі, Чехії та Словаччини в сер. XIX ст.-поч. XX ст.» студентам II курсу після перегляду навчальних відеоматеріалів було запропоновано, об'єднавшись у групи, розробити листівку-агітку, розраховану на широкі верстви населення від імені: 1 група – галицьких «станчиків», 2 група – лоялістів Королівства Польського.

4. *Фільмування* – створення власного відео за допомогою смартфона (відеозапис власної відповіді на мобільний пристрій).

На семінарському занятті з навчальної дисципліни «Історія Стародавнього Сходу» на тему «Мала Азія. Хеттська держава» студентам I курсу II групи було запропоновано, об'єднавшись у пари, вибрати один із хеттських законів, визначити, яку інформацію про соціально-економічну структуру Хеттського царства для них як істориків містить він, а потім прочитати закон і прокоментувати його на відеокамеру смартфона (один студент – «актор», другий – «режисер-оператор») і надіслати свою роботу електронною поштою викладачеві. Перед початком виконання завдання разом зі студентами були сформовані правила, обов'язкові для дотримання всіма учасниками навчального процесу, що полягали: 1) у визначенні зон в аудиторії для фільмування (для уникнення зайвих пересувань); 2) у регламентації часу, відведеного на виконання завдання (до 10 хв.); 3) у дотриманні культури спілкування під час роботи; 4) в окресленні терміна надсилання роботи викладачеві (безпосередньо на занятті відразу по завершенню); 5) в обговоренні варіанта доступу до відеофайлів (за домовленістю з групою тільки для викладача). Студенти були також ознайомлені з критеріями оцінювання завдання: 1) зміст коментаря закону – 3 б., 2) культура мовлення – 1 б., 3) майстерність відеозйомки – 1 б. Аналіз відеокomentarів хеттських законів показав, що середній рівень компетентності студентів становить 4,3 б., а показник якості знань – 80 %. Під час індивідуальних бесід студенти поділилися, що завдання для них було цікавим. На питання, чи планують вони подібні завдання давати учням під час педагогічної практики, вони відповіли, що так.

Фільмування набуває особливої значущості для студентів-майбутніх учителів історії. По-перше, виступ перед відеокамерою сприяє формуванню впевненості в собі та самоконтролю, які необхідні в професійній діяльності. По-друге, це сприяє розвитку творчих здібностей, зокрема

артистизму, ораторського мистецтва, що є невід'ємними складовими педагогічної майстерності. По-третє, навички безпосереднього фільмування є просто життєво корисними для студентів будь-якого профілю навчання (зйомка родинних свят, щасливих і цікавих миттєвостей і т. ін.) [7].

Забезпечуючи емоційний компонент заняття, фільмування сприяє формуванню оціночного судження й ціннісного ставлення студентів до навчального матеріалу. Результатом цього процесу є виникнення нових суджень стосовно об'єкта, що вивчається.

На наше припущення, фільмування сприяє формуванню в студентів таких компетентностей, як: 1) мовленнєва (уміння чітко формулювати свої думки й висловлювати їх, пояснювати зміст понять і явищ; дотримання культури мовлення); 2) інформаційно-цифрова (створення власного електронного ресурсу); 3) соціальна (уміння працювати в команді); 4) професійна (навички використання смартфонів у майбутній педагогічній діяльності).

Виконання описаних навчальних завдань, що прямо або опосередковано пов'язані з відео, може здійснюватися в групах (трійках або «квартирах») або парах. Як варіант, вони можуть стати елементом ротації за станціями за змішаної форми навчання [8].

Створення інтелект-карт. Інтелект-карти (розумні карти, мапи думок, ментальні карти) у навчанні студентів історичного факультету є інтерактивним способом перекодування інформації, формування історичних уявлень, що є результатом складної діяльності психічних процесів, які створюють у свідомості історичний образ минулого. Окрім цього, розумна карта може стати в нагоді студентам, які здобувають освіту на історичному факультеті педагогічного закладу вищої освіти, у майбутній професійній діяльності як засіб формування в учнів історичного поняття.

Під час проведення семінарського заняття з навчальної дисципліни «Методика навчання історії» на тему «Формування системи історичних знань» студентам III курсу було запропоновано, використовуючи власні смартфони, створити інтелект-карту, яка дає уявлення про певне історичне поняття (за їх вибором), за необхідності звертаючись до відеоінструкції.

Наводимо приклад виконання студентом III курсу цього практичного завдання безпосередньо під час семінарського заняття. Для представлення в інтелект-карті було обрано історичне поняття «імперія» (рис. 3).

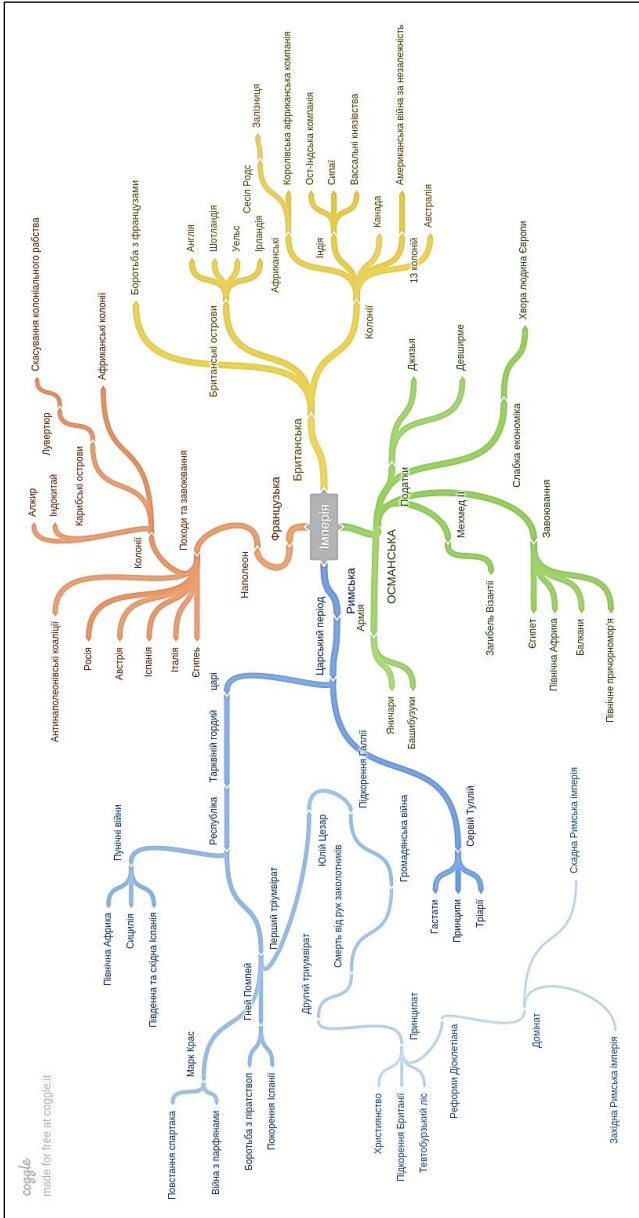

Рис. 3. Практичне завдання С.О., студента ІІІ курсу історичного факультету ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Робота з текстовим документом on-line.

1. Порівняння різних джерел інформації.

З метою формування умінь й навичок працювати з різними джерелами інформації студентам історичного факультету ХНПУ імені Г.С. Сковороди на семінарських заняттях з історичних дисциплін і методики навчання історії було запропоновано порівняти змістове наповнення різних джерел, критично оцінити їх контент. Особливість завдань полягало в тому, що вони виконувалися в режимі on-line. Наводимо приклад завдання, орієнтованого на порівняння різних джерел інформації.

Так, на семінарському занятті з навчальної дисципліни «Методика навчання історії» на тему «Формування системи історичних знань» студентам III курсу було запропоновано порівняти зміст уривку статті «Теоретичний матеріал в історичних курсах» («Методика навчання історії», О. І. Пометун, Г. О. Фрейман) та статті блогу StudFiles «Методика формування в учнів знань про історичні поняття», визначити відмінності в класифікації історичних понять у цих двох текстах, а також зробити висновок, у якому джерелі класифікація є більш повною.

На іншому семінарському занятті з цієї ж навчальної дисципліни на тему «Вміння як компонент змісту шкільної освіти» студентам-третьокурсникам було запропоновано порівняти, як представлено одну й ту ж тему «У чому особливості Спартанської держави, побуту і виховання спартанців. Практичне заняття» у підручниках для 6-го класу «Всесвітня історія. Історія України» Бандровського О., Власова В. (доступ до матеріалів у режимі on-line) і під загальною редакцією Пометун О. (робота з друкованою продукцією). При виконанні завдання потрібно було звернути увагу на те, як подається в параграфі підручника навчальна інформація, який ілюстративний матеріал її супроводжує, які форми роботи він дозволяє здійснити, та зробити висновок, який із двох підручників є більш привабливим для учнів, який би вони як майбутні вчителі вибрали для роботи, що хотіли б додати в навчальні книги для кращого засвоєння учнями навчальної теми.

Студенти працювали в парах, результати своєї роботи презентували в усній формі. Пари, які не встигли виступити, за бажанням залишили повідомлення на шпальтах освітнього блогу викладача. Наводимо одне з них (збережено авторську орфографію, пунктуацію та стилістику): «Порівнюючи два підручника, можна сказати що підручник автором

якої є Пометун є кращим в плані подачі матеріалу та його пояснення. На нашу думку він кращим ніж другий підручник. В підручнику використані просторова, хронологічна та логічна компетентності».

2. Текстуальний аналіз історичного джерела.

Робота з історичними джерелами є необхідною складовою навчання студентів-істориків. Саме першоджерела сприяють формуванню критичного сприйняття історичних подій, явищ, процесів. Однак не завжди є можливим забезпечення студентів хрестоматіями, збірниками історичних документів. Зважаючи на те, що більшість потрібної літератури є в мережі в електронному форматі, роздрукування потрібних сторінок не є доцільним. Крім того, на заняттях може склестися ситуація, коли є необхідним звернення до історичного джерела, не запланованого для розгляду заздалегідь. Тому текстуальний аналіз історичних джерел здійснювався студентами на заняттях у режимі on-line. Наведемо приклади таких завдань.

На семінарському занятті з навчальної дисципліни «Новітня історія країн Азії та Африки (1918-2016 р.)» на тему «Національно-демократичний рух у Китаї в 1919 – 1924 рр. Національна революція 1925 – 1927 рр. Реформи нанкінського уряду (1928 – 1937 рр.)» студентам IV курсу для аналізу було запропоновано листівку, що розповсюджувалася студентами під час демонстрації 4 травня 1919 року. Після ознайомлення з цим історичним документом у режимі on-line необхідно було визначити, що спонукало студентів Пекінського університету до радикальних дій і які вимоги вони висували.

Редагування спільного документа. Як загальновідомо, на Міжнародному економічному форумі (2017) у Давосі експертами було визначено ключові вміння й навички, необхідні особистості для успішної кар'єри, серед яких взаємодія з людьми й уміння формувати власну думку та приймати рішення. Одним із навчальних завдань, орієнтованих на формування цих умінь і навичок, є редагування спільного документа в режимі on-line. Особливість завдання полягає в тому, що його виконання передбачає групову форму роботи в ротаціях «за станціями» (1 завдання – 1 «станція»). Одна із станцій – виконання завдання в режимі on-line. Студентам надається доступ до редагування документа, розташованого в мережі. Кожна група отримує своє завдання. Окрім цього, група може за необхідності залишати коментарі до записів інших груп. Уважаємо потрібним навести конкретний приклад.

Consideration of specifics of training students of the social and...

На семінарському занятті з навчальної дисципліни «Історія Стародавнього Сходу» на тему «Стародавній Іран у I-III тисячоліттях до н.е.» одним із завдань під час ротацій за станціями було довести або спростувати ствердження, посилаючись на історичні факти (1 гр. – «Дарій I легітимізував свою владу в Персії», 2 гр. – «Дарій I істотно розширив кордони своєї держави», 3 гр. – «У своїй державі Дарій I здійснив низку важливих реформ», 4 гр. – «Дарій був людиною ощадливою»).

Переваги виконання подібних завдань у режимі on-line порівняно з паперовим варіантом ми вбачаємо в тому, що:

- відбувається поживлення навчальної діяльності;
- формуються інформатичні навички роботи з Google диском;
- посилюється відповідальність за виконання (відповідь бачить не лише викладач, але й одногрупники);
- удосконалюються орфографічні й пунктуаційні навички (автоматичне підкреслення помилок комп'ютерною програмою примушують замислитися над вибором варіанту написання);

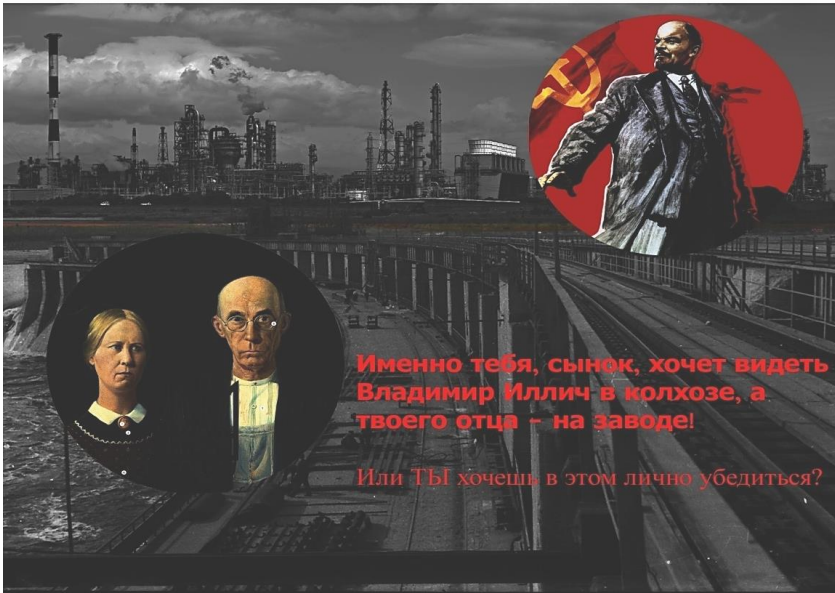

Рис. 4. Самостійна робота студента I курсу 11 групи історичного факультету ХНПУ імені Г.С. Сковороди Т. Д.

- розвиваються навички опосередкованої Інтернет-комунікації;
- виховуються академічна доброчесність;
- перевірка завдання викладачем є прозорою

Залучення студентів до створення власних освітніх продуктів ІКТ

Створення власних освітніх продуктів за допомогою ІКТ є альтернативним завданням самостійної роботи. Візуалізація події, явища, періоду є інтерактивним твором, що дає уявлення про розуміння студентом навчальної теми.

Прикладом такого завдання може слугувати створення плаката на тему «Індустріалізація й колективізація з навчальної дисципліни «Історія слов'янських народів» студентами I курсу (рис. 4).

4. Висновки

Проведене дослідження дозволило нам дійти таких висновків:

1. Дидактичні умови – це сукупність взаємопов'язаних і взаємозумовлених чинників (методологія навчального процесу, його мета, зміст, технології, методи та прийоми навчання, форми організації навчальної діяльності, дидактичні ресурси, суб'єкти навчання), що забезпечують ефективність освітнього процесу. Визначення дидактичних умов застосування ІКТ спричинені сучасними викликами в освіті, спрямованими на її інформатизацію. Нами було окреслено такі дидактичні умови, як: формування мотивів застосування ІКТ у процесі навчання; урахування специфіки навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю; організація комунікативної взаємодії за допомогою ІКТ.

2. Застосування ІКТ вносить якісні зміни в освітній процес, що позначається на особливостях протікання процесу пізнання студентів суспільно-гуманітарного профілю:

- з'являється нова форма діалогу «студент-комп'ютер»;
- «текст» як продукт навчальної діяльності зазнає модифікації;
- студенти вступають у нові стосунки зі знанням.

3. Застосування ІКТ на семінарському занятті має підпорядковуватися реалізації дидактичної мети, а не слугувати прикрасою заняття.

4. Поєднання на семінарському занятті традиційних методів навчання й навчальної діяльності on-line є можливим за рахунок використання смартфонів учасників освітнього процесу та за необхідності мобільного Інтернету.

5. Застосування ІКТ є ефективним у поєднанні з традиційними методами навчання.

6. Практична реалізація визначених дидактичних умов, зокрема урахування специфіки навчання студентів суспільно-гуманітарного профілю, сприятиме формуванню, окрім фахових компетентностей, таких умінь і навичок, як: міжособистісна й ділова комунікація, практичне застосування інформаційно-комунікаційних технологій.

Список літератури:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.
2. Воронин А. С. Словарь терминов по общей и социальной педагогике. Екатеринбург : ГОУ-ВПО УГТУ-УПИ, 2006. С. 117. URL : <http://lomonpansion.com/files/ustu280.pdf> (дата звернення : 10.03.2018).
3. Дяченко Н. О. Організаційно-педагогічні умови формування вмінь розв'язувати педагогічні задачі у майбутніх викладачів педагогіки в умовах магістерської підготовки. URL : <https://goo.gl/Eqcn6c> (дата звернення 09.03.2018).
4. Конюхов Н. И. Словарь-справочник практического психолога. Воронеж : НПО «МОДЭК», 1996. С. 206.
5. Кулагина Т. И. Дидактические условия развития познавательной самостоятельности студентов экономических специальностей в процессе обучения иностранному языку. *Вестник ОГУ*. 2006. № 6. Т.1. С. 156 – 163. URL : http://vestnik.osu.ru/2006_6/25.pdf (дата звернення : 09.03.2018).
6. Литвин А., Мачейко О. Методологічні засади поняття «педагогічні умови». *Педагогіка і психологія професійної освіти*. Львів. 2013. № 4. С. 43 – 63.
7. Майнаєв Ф. Я. Застосування інформаційно-комунікаційних технологій у процесі навчання майбутніх учителів історії. *Scientific pedagogical internship "Education in the field of pedagogy and psychology : prospective and priority directions of scientific research" : Internship proceeding*, November 27 – December 1, 2017. Lublin : Izdevnieciba "Baltija Publishing". P. 103–105.
8. Майнаєв Ф. Я. Мобільні пристрої у вищій школі. *Педагогічні науки*. 2018. № 79
9. Малихін О. В. Методологічні основи визначення дидактичних умов у дослідженнях з теорії навчання (у вищій школі). *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Серія : Педагогіка. 2013. Т. 215. Вип. 203. С. 11 – 14.
10. Новиков А. М. Педагогіка : словарь системы основных понятий. Москва : Издательский центр ИЭТ, 2013. С. 236.
11. Педагогіка / под ред. Ю.К. Бабанского. Москва : Просвещение, 1988. 479 с.
12. Тверезовська Н., Філіппова Л. Сутність та зміст поняття «педагогічні умови». URL : <http://www.stationline.org.ua/pedagog/106/19146-sutnist-ta-zmist-ponyattya-pedagogichni-umovi.html> (дата звернення 10.03.2018).

13. Усенко Н. М. Дидактичні умови формування пізнавальної самостійності студентів в евристичному навчанні. *Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства* : матер. Всеукр. наук. конф., Суми, 19–20 квітн. Суми, 2012. С. 18 – 19.

14. Философская энциклопедия. Т. 5 [гл. ред. Ф. В. Константинов]. Москва: Советская энциклопедия, 1997. С. 80.

15. Філософський енциклопедичний словник [упорядн. В. І. Шинкарук]. Київ : Абрис, 2002. С. 482.

16. Хуторской А. В. Современная дидактика: уч. для вузов. Санкт-Петербург : Питер, 2001. 544 с.

References:

1. Busel V. T. (2001). Velykyy tлумachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy [Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language]. Kyiv : Irpin' : VTF "Perun" [in Ukrainian].

2. Voronyn A. S. (2006). Slovar' terminov po obshchey u sotsyal'noy pedahohyke [Dictionary of terms on general and social pedagogy]. Ekaterynburh : HOU-VPO UHTU-UPY. Retrieved from : <http://lomonpansion.com/files/ustu280.pdf> [in Russian].

3. Diachenko N. O. Orhanizatsiino-pedahohichni umovy formuvannia vmin rozv'iazuvaty pedahohichni zadachi u maibutnikh vykladachiv pedahohiky v umovakh mahisterskoi pidhotovky [Organizational-pedagogical conditions of future teachers of pedagogy of skills formation to solve pedagogical problems in conditions of master's training]. (n.d). *nadiadyachenko.wordpress.com*. Retrieved from : <https://goo.gl/Eqcn6c> [in Ukrainian].

4. Koniukhov N. Y. (1996). Slovar-spravochnyk praktycheskoho psykholoha [Handbook of practical psychology]. Voronezh : NPO "MODЭK" [in Russian].

5. Kulahyna T. Y. (2006). Dydaktycheskye uslovyiya razvytyiya poznavatel'noy samo-stoyatel'nosti studentov ekonomicheskyykh spetsyal'nostey v protsesse obucheniya ynostrannomu yazyku [Didactic conditions of cognitive independence development for students of economic specialties in the process of foreign language learning]. *Vestnyk OHU – Bulletin of the OGU*, 6 (1), 156 – 163. Retrieved from : http://vestnik.osu.ru/2006_6/25.pdf [in Russian].

6. Lytvyn A., Matseiko O. (2013). Metodolohichni zasady poniattia "pedahohichni umovy" [Methodological Principles of the Notion of 'Pedagogical Conditions']. *Pedahohika i psykholohiia profesiinoi osvity*. Lviv, 4, 43 – 63 [in Ukrainian].

7. Mainaiev F. Ya. (2017). Zastosuvannya informatsiyno-komunikatsiynykh tekhnolohiy u protsesi navchannya maybutnikh uchyteliv istoriyi [Application of information and communication technologies in the process of teaching of future history teachers]. *Scientific pedagogical internship 'Education in the field of pedagogy and psychology : prospective and priority directions of scientific research' : Internship proceeding*. (pp. 103-105). Lublin : Izdevnieciba 'Baltija Publishing' [in Ukrainian].

8. Mainaiev F. Y. (2018) Mobil'ni prystroji u vyshchiiy shkoli [Mobile devices in higher school]. *Pedahohichni nauky – Pedagogical Sciences*, 79 [in Ukrainian].

Consideration of specifics of training students of the social and...

9. Malykhin O. V. (2013). Metodolohichni osnovy vyznachennya dydaktychnykh umov u doslidzhennyakh z teoriiy navchannya (u vyshchiy shkoli) [Methodological foundations for the definition of didactic conditions in research on the theory of study (in high school)]. *Naukovi pratsi Chornomors'koho derzhavnogo universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu "Kyievo-Mohylyans'ka akademiya"* – *Scientific works of the Petro Mohyla Black Sea State University of the 'Kyiv-Mohyla Academy' complex*. Seriya : Pedahohika, 203 (215), 11 – 14 [in Ukrainian].
10. Novykov A. M. (2013). Pedahohyka : slovar' systemy osnovnykh ponyaty [Pedagogy: a dictionary of basic concepts system]. Moskva : Yzdatel'skyy tsentr YЭTS [in Russian].
11. Babanskyi Yu. K. (1988). Pedahohyka [Pedagogy]. Moskva : Prosveshchenye, 479 s. [in Russian].
12. Tverezovs'ka N., Filippova L. Sutnist' ta zmist ponyattya "pedahohichni umovy" [Nature and Content of the Concept 'pedagogical conditions']. (n.d). *staitionline.org.ua* Retrieved from : <http://qoo.by/47FE> [in Ukrainian].
13. Usenko N. M. (2012). Dydaktychni umovy formuvannya piznaval'noyi samostiynosti studentiv v evrystychnomu navchanni [Didactic conditions of cognitive independence formation of students in heuristic learning]. *Sotsial'no-humanitarni aspekty rozvytku suchasnoho suspil'stva – Socio-humanitarian aspects of the development of modern society*: : proceeding of the Scientific and Practical Conference. Sumy. 18– 19 [in Ukrainian].
14. Konstantynov F. V. (1997). Fylosofskaya entsyklopedyya [Encyclopedia of Philosophy] Moskva : Sovetskaya ntsyklopedyya, Vol. 5, 80 [in Russian].
15. Shynkaruk V. I. (2002). Filososf's'kyy entsyklopedychnyy slovnyk [Encyclopedic dictionary of philosophy]. Kyiv : Abrys [in Ukrainian].
16. Khutorskoy A. V. *Sovremennaya dydaktyka: uch. dlya vuzov* [Modern didactics: a textbook for universities]. Sankt-Peterburh : Pyter, 2001. 544 s. [in Russian].